

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ НЕЗАКОННОГО ЗАЙНЯТТЯ РИБНИМ ПРОМИСЛОМ

USE OF SPECIAL KNOWLEDGE WITHIN INVESTIGATION OF THE ILLEGAL FISHING

Одерій О.В., д.ю.н., професор,
професор кафедри кримінального процесу
та криміналістики факультету № 1

Донецького державний університету внутрішніх справ

У статті окреслені напрями реалізації використання спеціальних знань при розслідуванні при розслідуванні незаконного зайняття рибним добувним промислом. Розглядаються теоретичні засади поняття спеціальні знання, їх зміст та процесуальні (безпосереднє їх використання сторонами кримінального провадження; участь спеціаліста у кримінальному провадженні; проведення судових експертиз) і не процесуальні (відомчі розслідування, перевірки технічного стану; проведення досліджень об'єктів безпосередньо на місці події; консультаційно-довідкова допомога тощо) форми використання.

Акцентується увага на тому, що під час проведення огляду місця події прокурор, слідчий чи дізнавач залучає в якості спеціаліста співробітника територіального органу Державного агентства з розвитку меліорації, рибного господарства та продовольчих програм, що володіє спеціальними знаннями у галузі водних ресурсів та може визначити вид незаконно виловленої риби, а також надати точну назву знаряддям незаконного її вилову.

На підставі дослідження практики досудового розслідування незаконного зайняття рибним добувним промислом, зауважено, що в більшій своїй частині судові експертизи призначаються на початковому етапі розслідування та висновок яких є одним з джерел доказової інформації для повідомлення особі, що вчинила незаконний вилов риби про підозру. Найбільш розповсюдженими видами судових експертиз при розслідуванні вказаного протиправного діяння є судово-економічна та судово інженерно-екологічна.

Ключові слова: незаконний рибний промисел, спеціальні знання, слідчі (розшукові) дії, слідчий, експерт, спеціаліст, судові експертизи.

The article outlines the directions of implementation of the use of special knowledge in the investigation of illegal employment in fish extraction.

The theoretical foundations of the concept of special knowledge, their content and procedural (direct use by parties to criminal proceedings; the participation of a specialist in criminal proceedings; conducting forensic examinations) and non-procedural (departmental investigations, inspections of the technical condition; conducting research of objects directly at the scene of the incident; consulting and reference assistance, etc.) forms of use.

Attention is drawn to the fact that during the inspection of the scene of the incident, the prosecutor, investigator or inquirer engages as a specialist an employee of the territorial body of the State Agency for the Development of Land Reclamation, Fisheries and Food Programs, who has special knowledge in the field of water resources and can determine the type of illegally caught fish, as well as give the exact name to the tools of its illegal fishing.

Based on the study of the practice of pre-trial investigation of illegal fishing, it was noted that for the most part forensic examinations are appointed at the initial stage of the investigation and the conclusion of which is one of the sources of evidentiary information for notifying the person who committed illegal fishing of suspicion.

The most common types of forensic examinations in the investigation of the specified illegal act are forensic-economic and forensic engineering-ecological.

Key words: illegal fishing, special knowledge, investigative (search) actions, investigator, expert, specialist, forensic examinations.

Постановка проблеми. Використання спеціальних знань під час проведення розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля є важливою умовою для отримання доказової інформації та успішного закінчення досудового розслідування. Однак на даний час існує ряд проблемних питань щодо використання спеціальних знань, зокрема при залученні спеціалістів до проведення слідчих (розшукових) дій, призначенні та проведенні судових експертиз.

Аналіз публікацій в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Проблеми використання спеціальних знань досліджувались у роботах таких учених-криміналістів, як В. К. Весельський, А. Ф. Волобуєв, О. М. Дуфенюк, М. М. Єфімов, В. А. Журавель, С. О. Книженко, В. О. Коновалова, Є. Д. Лук'янчиков, Г. А. Матусовський, І. В. Пиріг, М. В. Салтевський, В. В. Тіщенко, С. С. Чернявський, В. Ю. Шепітько, М. Г. Щербаковський та інші. Однак належної уваги в криміналістичній літературі дослідженню використання спеціальних знань при розслідуванні незаконного зайняття рибним промислом приділено не було, що визначає актуальність цієї статті.

Метою статті є дослідження проблемних питань використання спеціальних знань при розслідуванні незаконного зайняття рибним промислом.

Вклад основного матеріалу. Розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля неможливо здійснити без використання спеціальних знань, зокрема і такого протиправного діяння як незаконне зайняття рибним добувним промислом, передбачене ст. 249 КК України.

Слідчий, дізнавач, прокурор використовує спеціальні знання на всіх етапах досудового розслідування, зокрема під час проведення огляду місця події, допиту та призначення судових експертиз.

Спеціальні знання – сукупність теоретичних знань і практичних умінь і навичок у галузі науки, техніки, мистецтва чи ремесла, набутих у результаті фахової підготовки або професійного досвіду роботи, що використовуються з метою розслідування та попередження злочинів. На сучасному етапі немає єдиної думки щодо форм використання спеціальних знань, її кількості, процесуальної регламентації, змісту та класифікації. Доцільно розрізняти процесуальні і непроцесуальні форми використання спеціальних знань. Непроцесуальними слід вважати спеціальні знання не за межами кримінального процесу, а ті, що прямо не передбачені законом. До процесуальних форм використання спеціальних знань належать: безпосереднє їх використання сторонами кримінального провадження; участь спеціаліста у кримінальному провадженні; проведення судових експертиз. Непроцесуальними формами використання спеціальних знань є: відомчі розслідування, перевірки технічного стану; проведення досліджень об'єктів безпосередньо на місці події; консультаційно-довідкова допомога; надання технічної допомоги в підготовці технічних засобів, виконанні трудомістких робіт; використання допомоги обізнаних осіб при проведенні оперативно-розшукових заходів [2, с. 368].

Зміст та форма реалізації спеціальних пізнань під час досудового розслідування злочинів проти довкілля, стосу-

ється питань реалізації спеціальних знань на етапах виявлення, розкриття та досудового розслідування екологічних злочинів. Обізнана в екологічній сфері знань особа під час досудового розслідування та судового розгляду, може виконувати роль судового експерта (ст. 69 КПК) або спеціаліста (ст. 71 КПК). Термін «спеціаліст-еколог» (тобто, спеціаліст у сфері екології) використовується як у процесуальному, так і не процесуальному аспектах. Форми реалізації спеціальних знань характеризуються наступними ознаками: правова регламентація прав та обов'язків спеціаліста та експерта, їх процесуальна незалежність; узгодженість дій відповідно до мети; вибір засобів і методів діяльності, використовуваних у межах своєї компетенції. Виокремлюють процесуальну (відповідно до розглядуваної категорії кримінальних проваджень, передбачену, безпосередньо, нормами кримінально-процесуального законодавства) та непроцесуальну – передбачену відомчими нормативними актами форми використання спеціальних знань [6, с. 146].

З метою отримання спеціальних знань у галузі екології та біології особа, уповноважена на проведення розслідування, звертається у визначеному процесуальному порядку до експерта та спеціаліста, права і обов'язки, яких визначені у КПК України. Так, як спеціаліста під час проведення огляду місця події залучається співробітник територіального органу Державного агентства з розвитку меліорації, рибного господарства та продовольчих програм, який володіє спеціальними знаннями у галузі водних ресурсів та може визначити вид незаконно виловленої риби, а також надати точну назву знярядям незаконного її вилову. Крім того, вказані особи за результатами виявлення факту порушень користування водних біоресурсів надає розрахунок суми збитків, який містить перелік виду виловленої риби, його кількість, а також суму спричинених матеріальних збитків довіллю. Вказаний розрахунок проводиться на підставі постанови Кабінету Міністрів України від 29.09.2023 № 1042. Крім того, вказана особа для отримання спеціальних знань може залучатися для проведення обшуку та допиту.

Безперечно найефективнішою формою використання спеціальних знань під час розслідування незаконного зайняття рибним добувним промислом є судова експертиза, при умові неухильного дотримання вимог КПК України щодо залучення експерта до її проведення.

Варто зауважити, що в КПК України щодо процесуального порядку проведення судово-експертних досліджень містяться певні неточності. Як зазначає В. А. Журавель, у ст. 243 КПК, яка має назву «Порядок залучення експерта», йдеться лише про можливість залучення експерта, а не про порядок реалізації цієї можливості. Законодавець навіть не визначився з назвою процесуального документа, який мають складати учасники кримінального провадження [1, с. 21].

Судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду. Судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи, їх територіальні філії, експертні установи комунальної форми власності, а також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, та інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань. До державних спеціалізованих установ належать: науково-дослідні установи судових експертів Міністерства юстиції України; науково-дослідні установи судових експертів, судово-медичні та судово-психіатричні установи Міністерства охорони здоров'я України; експертні служби Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України [8].

Слід зазначити, що І. В. Пиріг виокремлює три етапи проведення судових експертиз: підготовчий, робочий

та заключний. До підготовчого етапу вчений відносить такі дії: прийняття слідчим рішення про проведення експертизи; вибір експертного закладу або приватного експерта; визначення виду експертизи та предмета дослідження; визначення черговості призначення експертиз стосовно одних і тих самих об'єктів; вибір часу призначення експертизи. До робочого етапу: вибір об'єктів для проведення експертизи; винесення постанови про призначення експертизи. Заключний етап складається з таких стадій: визначення кола осіб, що можуть бути присутніми при проведенні експертизи; направлення постанови та необхідних матеріалів до експертної установи [7, с. 242-257].

Результатом прийняття рішення про призначення відповідної судової експертизи є винесення прокурором, слідчим чи дізнавачем постанови про її проведення, яка направляється до обраної експертної установи для її виконання.

Відповідно до проведеного аналізу кримінальних проваджень за фактами незаконного зайняття рибним добувним промислом варто зауважити, що в більшій своїй частині судові експертизи призначаються на початковому етапі розслідування та висновок яких є одним з джерел доказової інформації для повідомлення особі, що вчинила незаконний вилов риби про підозру. Найбільш розповсюдженими видами судових експертиз при розслідуванні вказаного протиправного діяння є судово-економічна та судово інженерно-екологічна.

Судово-економічна експертиза на підставі документальної перевірки та арифметичного підрахунку підтверджує або спростовує розрахунок суми збитків спричинених внаслідок незаконного вилову риби, який був наданий співробітником територіального органу Державного агентства з розвитку меліорації, рибного господарства та продовольчих програм, при виїзді на місце події, відповідно до вимог нормативних документів.

З метою підтвердження наявності істотної шкоди спричиненої довіллю внаслідок незаконного вилову риби, уповноважена особа на проведення досудового розслідування, може призначити судову інженерно-екологічну експертизу, яка вирішує питання: а) встановлення розміру шкоди (збитку) заподіяного довіллю внаслідок вилову риби; б) встановлення наявності ознак (критеріїв) істотної шкоди внаслідок вилову риби.

При вирішенні питання істотності шкоди (тобто з'ясуванні змісту, ознак і критеріїв шкоди), заподіяної внаслідок незаконного добування (вилову) водних біоресурсів, потрібно в кожному конкретному випадку враховувати не лише кількість добутих (пошкоджених і знищених) водних біоресурсів, але і їх вартість, поширеність їх видів на досліджуваній місцевості (видове різноманіття і чисельність в місці здійснення вилову), віднесення їх до спеціальних категорій (наприклад, до рідкісних і зникаючих видів), екологічну цінність (наприклад, занесення виду до Червоної книги України), значимість для конкретного місця перебування, господарства, а також враховувати особливості відтворення на досліджуваній місцевості [4, с. 804].

Під час проведення судово інженерно-екологічної експертизи експерт досліджує наявні обставини незаконного вилову риби, що зафіксовані в протоколах проведення слідчих (розшукових) дій та додатках до них (огляд місця події, обшук, допит свідків тощо) і у висновку висвітлює наявність чи відсутність ознак істотної шкоди довіллю. Вказана експертиза допомагає прокурору, слідчому чи дізнавачу підтвердити її наявність, оскільки істотна шкода є оціночним поняттям та на законодавчому рівні не врегульований її зміст. Результатом проведення судової експертизи є отримання прокурором, слідчим чи дізнавачем її висновку, що складається на установленому бланку відповідної експертної установи.

Відповідно до ст. 102 КПК України висновок експерта повинен містити в собі наступні відомості:

1) коли, де, ким (ім'я, освіта, спеціальність, свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта, стаж експертної роботи, науковий ступінь, вчене звання, посада експерта) та на якій підставі була проведена експертиза;

2) місце і час проведення експертизи;

3) хто був присутній при проведенні експертизи;

4) перелік питань, що були поставлені експертові;

5) опис отриманих експертом матеріалів та які матеріали були використані експертом;

6) докладний опис проведених досліджень, у тому числі методи, застосовані у дослідженні, отримані результати та їх експертна оцінка;

7) обґрунтовані відповіді на кожне поставлене питання [3].

Важливим елементом діяльності слідчого є оцінка висновку експерта. До того ж у разі призначення судової експертизи

під час досудового розслідування оцінка висновку експерта може здійснюватися двічі - спочатку слідчим, який визнає її джерелом доказів, а встановлені за допомогою експертизи фактичні дані доказами, а потім - судом, який також оцінює висновок експерта, визначає його місце та роль у встановленні значущих для розгляду справи фактів [5, с. 429].

Висновки. Підсумовуючи, слід зазначити, що залучення спеціаліста до проведення слідчих (розшукових) дій та призначення судових експертиз при розслідуванні незаконного зайняття рибним добувним промислом є обов'язковими елементами для успішного закінчення кримінального провадження, крім того висновок експерта є важливим джерелом доказової інформації причетності особи до незаконного вилову риби та спричинення істотної шкоди довкіллю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Журавель В. А. Проблеми організації досудового розслідування в контексті положень Кримінального процесуального кодексу України. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2014. Вип. 14. С. 16-25.
2. Криміналістика : підручник / К. О. Чаплинський, О. В. Лускатов, І. В. Пиріг та ін.; 2-ге вид., переробл. і доповн. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. 480 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
4. Матвієнко О. А., Гончаренко Т. В. Особливості оцінки істотності шкоди, заподіяної внаслідок незаконного добування водних біологічних ресурсів. *Криміналістика і судова експертиза*. 2021. Вип. 66. С. 796-807.
5. Одерій О. В. Теорія і практика розслідування злочинів проти довкілля : монографія. Харків : Діса плюс, 2015. 528 с.
6. Одерій О. В. Участь спеціаліста у проведенні окремих слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування злочинів проти довкілля. *Криміналістика і судова експертиза*. 2016. Вип. 61. С. 145-152.
7. Пиріг І. В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2015. 432 с.
8. Про судову експертизу : Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>.